

Türk Sosyolojisinin Kimliği: Kuruluş Döneminde Türk Sosyolojisinin Karakteristik Özellikleri

İlyas Sucu*

Öz

Sosyoloji Avrupa’da bir bilim olarak doğuşundan kısa bir süre sonra ülkemizde yarıdan takip edilmiştir. Batı sosyolojisinin kavram, kuram ve yöntemleriyle ülke sorunları ele alınmaya ve birtakım çözüm önerileri sunulmaya başlanmıştır. Batı sosyolojisiyle kurulan bu hızlı temas ve yakın takip, elbette ki ülkenin içinde bulunduğu siyasal/toplumsal şartlarla birebir ilişkilidir. Siyasal/toplumsal şartların ve imkânların başkalığı, Türk sosyolojisinin, kendine özgü bazı niteliklerini de beraberinde getirmiştir. Kendi doğuş bağlamından oldukça farklı, bize has olan bu nitelikleri bilmek, bir yandan Türk sosyoloji tarihimizin seyrini anlamaya diğer yandan da sosyoloji-siyaset bağlantısını daha anlaşılır kılmaya yardımcı olacaktır. Bu makalede, II. Meşrutiyet’in hemen öncesi ile çoğunlukla sonrasında yoğunlaşan sosyoloji çalışmalarının, anlayış ve yaklaşımlarının bütününden hareketle, ortak birtakım nitelikler belirlenmeye ve örnekleriyle birlikte izah edilemeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Türk sosyolojisinin kuratıcı ve kurucu misyonu, pozitivist karakteri, aktarmacılık geleneği, siyaset merkezliliği, tek taraflılığı, elitist tutumu, popülist fikirlere olan yakınlığı, kendi tarihsel düşünsel bağlarından kopmuşluğu vb. gibi karakteristik özellikleri tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk sosyoloji tarihi, Türk sosyologları, II. Meşrutiyet, Jön Türkler.

Identity of the Turkish Sociology: Characteristics of Turkish Sociology in the Period of its Formation

Abstract

Sociology started being studied intensely in our country short after its emergence as a science in Europe. Country’s problems began to be addressed and some solutions were offered with the concepts, theory and methods of western sociology. This quick contact and close monitoring of western sociology are certainly related with the political/social conditions of the country. The gap between political/social conditions and opportunities has brought some distinctive qualities to Turkish sociology. Knowledge about this spe-

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Samsun/Türkiye, ilyas.sucu@omu.edu.tr

sific and different features in terms of their birth will help us to understand the course of Turkish sociology a history of and the connection of sociology and politics. In this study common characteristics of sociological studies just before and mostly after II. Meşrutiyet period will be identified and explained with examples in the light of both their assumptions and approaches. In this context, the characteristic features of Turkish sociology –its savior and founder mission, positivist character, transference tradition, politics-centeredness, elitist attitude, Its proximity to the populist ideas, break from its historical ideological bond etc.– will be analyzed.

Keywords: History of Turkish sociology, Turkish sociologists, II. Constitutional Era, Young Turks.

Giriş

Sosyoloji sadece doğduğu toplumun değil başka toplumların arayışının da adı olmuştur. Siyasal/ekonomik/toplumsal bağlamları, dönem koşulları ve tabii ki kendisinden beklenen oldukça farklı olsa da, sosyoloji, hem Batı Avrupa'nın (özelde Fransa'nın) hem de Osmanlı Devleti'nin birlik, düzen ve ilerleme arayışının bilimidir. Henüz daha ilk kuşak düşünürlerinin kuramsal çalışmalar yaptığı bir dönemde, Osmanlı/Türk aydınları tarafından bilinen ve yakından takip edilen Batı sosyolojisiyle bu temas, elbette ki her iki toplumun toplumsal koşullarının benzerliği ile açıklanamaz. Çünkü dönem itibarıyla koşullar ve şartlar bambaşkadır. Fakat koşullar ve şartların farklılığı, sosyoloji biliminin alınmasını engellemediği gibi bilakis hızlandırmış görünmektedir. Bu yazıda amaçlanan bu yakın temasın gerekçelerini ve sosyolojinin ülkeye hangi siyasal/toplumsal koşullar altında girdiğini izah etmek değildir. Bu konu birçok defa tartışılmış ve izah edilmiştir.¹ Gayretimiz daha çok Türk sosyolojisinin ülkemiz düşünce bağlamına taşınması sonrasında edindiği karakteristik özellikler üzerine olacaktır.

Sosyoloji, bir bilim olarak, –kavramları/kuramları ve açıklamalarıyla– Batı Avrupa'da sistemleşmiştir ve dolayısıyla Batı merkezli bir bilimdir. Tasası, Batı toplumlarını anlama/açıklama, Batı toplum sorunlarını tespit etme ve Batı toplum çıkarlarıyla uyumlu ve geçerli bir takım çözümler üretmedir. Batı toplumlarının bilimi olan sosyolojinin ülkemizdeki kavranma tarzı da, aldığı yeni ve farklı biçim de bambaşkadır. Bir anlamıyla böyle de olmak zorundadır. Çünkü üzerine söz eyleyeceği toplum, Batı toplumu değil Türk toplumu, üzerine düşünmesi gereken zaman da, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı Osmanlı'sıdır. Bu koşullar ve şartlar altında sosyoloji, ülkemizde, doğduğu toplumdaki oldukça farklı bir tarzda biçimlenmiştir. Batı sosyolojisinden bu farklı biçimleniş ise bir "Türk sosyolojisi" fikriyatının da zemini.

Z. Fahri Fındıkoğlu'nun bir seminerinin girişinde "*Türkiye'de sosyoloji tarihi mi demeli, yoksa Türk sosyoloji tarihi mi demeli? Hissen ikincisine, fikren birincisine temayül ettim*"² dediği zamandan bu yana, Türk sosyolojisi deyimini fikren hak edecek gelişmelerin yaşandığı, bu makalenin yazarı tarafından düşünülmektedir. Özellikle Baykan Sezer'in çabaları çerçevesinde temel ilgisi Türk toplumu olan, kendi konu alanları ve yöntemiyle birlikte bir Türk sosyolojisinin varlığı mümkün hale gelmiştir.³ Bu çalışmada da Sezer'in Türk sosyolojisi fikriyatı yaklaşım olarak benimsenmiştir.

1 Konu ile ilgili olarak H. Bayram Kaçmazoğlu'nun **Türk Sosyoloji Tarihi I: Önkoşullar**, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2010 kitabı önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

2 Z. Fahri Fındıkoğlu, "Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz", **Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 13-14, 1959, s. 137.

3 Konuyla ilgili zengin bir kaynak için bakınız: Baykan Sezer, **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2006. Ayrıca *Türk sosyolojisi ile Türkiye'de sosyoloji tamlamalarının işaret ettiği farklılık için bakınız: Ufuk Özcan, "Türkiye'de Sosyoloji: Başlıca Akımlar, Dönemler ve Figürler", Sosyoloji Yıllığı Kitap 20: Türk Sosyologları ve Eserleri – II*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 95-216.

Şimdiden belirtmekte fayda var: Burada ele alınan özelliklerin hiçbiri siyasetten bağımsız değildir. Siyaset-sosyoloji bağlantısını her fırsatta vurguluyoruz. Özellikle Türk sosyolojisinin kuruluş döneminde bunu çok daha iyi idrak etmek mümkündür. Dolayısıyla sosyoloji ülkemizde bir bakıma *siyasetin yedeğinde* bir gelişim göstermiştir. Çalışmada kuruluş dönemi Türk sosyolojisinin karakteristik bir özelliği olarak ele alınan *siyaset merkezlik*, açıkçası diğer tüm özelliklerin oluşması ve gelişmesinin de zeminidir. Bu durum ise sosyolojinin ülkemizde bilirlilik kazandığı II. Meşrutiyet döneminde, Batı sosyolojisinden iktibasla birçok sosyoloji anlayışının temsil edilmesine rağmen, neden bazı sosyoloji anlayışlarının daha çok tercih edildiği ya da “tuttuğu”nu bize izah etmesi açısından da açıklayıcıdır. Bu durum aynı zamanda bu yazının serencamını anlamayı da kolaylaştıracaktır.

Şöyle ki; –metin içinde daha ayrıntılı ele alınacağı üzere– ülkemizde, II. Meşrutiyet öncesinde başlayan fakat daha ziyade II. Meşrutiyet sonrasında belirgin hale gelen birden çok sosyoloji ekolü varlık kazanmıştır. Ziya Gökalp’in *Sosyolojizm/İçtimaiyat Ekolü* ile Prens Sabahaddin’in *Sosyal Bilim/İlm-i İçtima Ekolü*’nün yanı sıra; Abdullah Cevdet’in *sosyal-psikoloji yaklaşımı*, Ahmet Şuayb ve yakın çalışma arkadaşlarının *evrimci/organist sosyolojik yaklaşımı* ile Refik Nevzat ve *İştirak Mecmuası* çevresinde görülen *Sosyalist/Marksist sosyolojik yaklaşım*, bu ekol ve yaklaşımlardır. Fakat bunlardan Ziya Gökalp’in temsil ettiği Sosyolojizm ile Prens Sabahaddin’in temsil ettiği Sosyal Bilim ekolleri, diğer ekollere kıyasla Türk sosyolojisinin ana damarını oluşturmuşlardır. Diğer ekoller ise bir süre sonra temsil güçlerini büyük oranda yitirmişlerdir. Bu ayrımda siyaset merkezlik özelliğinin temel ölçüt olduğu düşünülmektedir. Gerek Ziya Gökalp gerekse Prens Sabahaddin’in yazıları siyaset merkezlidir, ülkenin sorununu uluslararası bir siyasi mesele olarak ele alıp değerlendirmişler, yazılarında, Türkiye’nin kurtuluşu ve toplum kurma/toplum sürdürme odaklı bir anlayış sergilemişlerdir. Bu husus, aynı zamanda bu yazıda ele alınan karakteristik özelliklerin örnekliklerinin, neden büyük oranda bu iki ekol etrafında şekillendiğini anlaşılır kılması açısından da önemlidir.

Burada Sosyalist/Marksist sosyolojik yaklaşıma bir parantez açmak elzemdir: Sosyalist/Marksist yaklaşım da, toplum kurma ve toplum sürdürme iddiası dolayısıyla siyaset merkezli bir anlayışa sahiptir. Fakat Kaçmazoğlu’nun ifadesiyle “II. Meşrutiyet döneminin en zayıf halkası olarak Türk düşününe katılan sosyalist yaklaşım, o günden bugüne, konjonktüre bağlı olarak, bazı dönemler etkisiz, bazı dönemler güçlü [mesela 1960 sonrası (Y.N.)] bir şekilde varlığını sürdürmüştür. (...) II. Meşrutiyet döneminde sosyalizme ait eserler tercüme edilmesine karşın, sosyalist görüşlere dayalı bir sosyoloji yaklaşımı/ekolü ortaya çıkmamış, sosyoloji tarihimizde yer almamıştır”.⁴ Bu etkisizliğin birden çok sebebi sıra-

4 H. Bayram Kaçmazoğlu, “Türk Sosyoloji Tarihinde Sosyalizm Teması”, *Sosyoloji Yıllığı 24: Türkiye’de Sosyoloji-Üniversitede 101. Yıl*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 107-132.

lanabilir: Sosyalist/Marksist yaklaşımın Batı düzenine alternatif getirme iddiası taşımasından ötürü, Batı düzeninin savunusunu üstlenen Osmanlı/Türk aydınları tarafından yeterli ilgiyi görmemesi, dönem itibariyle Osmanlı'da endüstrinin ve işçi sınıfının yetersizliği, bu yaklaşımla Osmanlı/Türk toplumunun dinsel/kültürel uyuşmazlığı, konjonktürel olarak milliyetçilik akımının baskınlığı vb. Tüm bu nedenlerle birlikte Sosyalist/Marksist yaklaşım, siyaset merkezli ve toplum kurma hedefli olmakla birlikte –Türk sosyolojisinin kuruluş döneminde– diğer iki ekol (Sosyolojizm ve Sosyal Bilim) gibi bir sosyoloji geleneği oluşturamamıştır.⁵

Kuruluş dönemi Türk sosyolojisinin karakterini ortaya çıkarmak neden önemlidir? Sosyoloji son kertede içinde bulunduğu toplumu açıklama ve bu toplumun çıkarlarıyla uyumlu çözümler üretmenin bilimidir. Bu bizzat kendisinin varlık gayesidir. Türk sosyolojisinin bu temel misyon çerçevesinde istikamet üzere olabilmesi, kendisi üzerine bilgi sahibi olmasıyla mümkündür. Tarihsel ve toplumsal bağlamı devre dışı bırakarak sosyoloji yapmak, bizi, bir yanıyla Türk sosyologları ile ilgili kolaycı ve kesin ama çoğunlukla yanlış ve eksik yargılara ulaştırma tehlikesiyle yüz yüze bırakırken diğer yandan da gündelik olanı anlamayı zorlaştırmakta ya da keşfedilmiş olanı defaten keşfetme tuzağına düşürmektedir. Sosyal bilimlerde özelde ise sosyolojide, fen bilimlerinde olduğu gibi sadece içinde bulunulan ilmi gelenekle yetinilemez. Sosyal bilimler için kaçınılmaz olan önceki tüm ilmi tecrübeyle temas etmek ve bu tecrübeyi ele almak, dikkate almaktır. Sosyal bilimler ve özelde sosyoloji, ancak bu sayede gündelik olanı sağlıklı bir tarzda anlayabilir, açıklayabilir ve toplum çıkarlarına hizmet edebilir.

Kuruluş Dönemi Türk Sosyolojisinin Karakteristik Özellikleri

1. Kuruluş dönemi Türk sosyolojisinin en belirgin ve birincil özelliği, sosyolojinin bir **kurtarıcı ve kurucu misyon** anlam yüküyle ülke bağlamına taşınmasıdır. “*Devleti kurtarma ve kalkındırma*”, içinde bulunulan “*sosyo-politik krizden nasıl çıkılacağı*” gösterme, “*toplum sorunlarına ivedi ve kalıcı bir takım çözüm önerileri getirme*” gibi sosyolojiden beklenen de, aslında dönem itibariyle düşünce akımlarından farklı olmayan bir beklentiyle, devleti içinde bulunduğu güç koşullardan kurtaracak *sihirli formül* arayışıdır. Fakat burada sosyolojiyi dönemin diğer düşünce akımlarından –kurtuluş reçetelerinden– ayıran, onu farklı kılan hususiyetler vardır ve bunlar, sosyolojinin bir bilim olarak Batı’dan aktarımını ve kabulünü kolaylaştırmıştır.

Bu hususiyetlerin başında sosyolojinin bir ‘din gibi’ algılanması gelmektedir. Bu çift kutuplu bir algıdır: İlk olarak, dönem itibariyle dinin konumudur. Osmanlı’nın gerileyiş nedeni olarak özellikle oryantalist bir söylemle ileri sürülen “*dinin*

5 Cumhuriyet öncesi Sosyalist düşüncenin kısa bir serüveni için Mete Tunçay’ın “Cumhuriyet Öncesi Sosyalist Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 296-309 makalesine bakılabilir.

terakkiye mani oluşu” tezi, Jön Türk aydınları arasında da taraftar bulmuş ve özellikle radikal Batılılaşmacılar tarafından ancak radikal bir toplumsal değişimle Osmanlı’nın kurtarılabilceği öngörülmüştür. Bu radikal değişim içinde din –her ne kadar dönem itibariyle herhangi bir meseleyi dinden bağımsız ele alacak zihinsel dönüşüm henüz gerçekleşmemiş olsa da–, temel bir öge olarak yer almamıştır fakat dine sadece bu radikal değişimi kolaylaştırıcı ara argümanların bulunabileceği ve toplum nezdinde meşruiyet sorununu çözücü bir pozisyon biçilmek istenmiştir. İkinci olarak ise din gibi sosyoloji de politika, ahlak, toplum, eğitim, ekonomi gibi hemen her konuda çeşitli düşünceler ve problem alanlarına çözümler ortaya koymaktadır. Bununla ilgili olarak özellikle II. Meşrutiyet yıllarındaki mecmualarda sosyolojinin ele aldığı konulara/sorunlara göz atmak kâfi olacaktır. Yani sosyoloji dönem itibariyle din kadar bütünsel ve açıklayıcı alternatif bir paradigma, her derde deva bir kaynak, bir çözümler hülasesi olarak karşımızdadır. Dolayısıyla birincide ifade ettiğimiz dinin gittikçe kaybolan fikhî/buyurgan/sorun çözücü gücü/etkinliği ve meşruiyeti, sosyolojiyle ikame edilmek istenmiştir.

Sosyolojinin ülkemizde bilinirlik kazandığı ve aynı zamanda kendisine bir kurtarıcı misyon yüklendiği dönem, bilindiği üzere II. Meşrutiyet’in hemen öncesinde başlayan ve Meşrutiyet’le birlikte de hızlanan bir tarihe tekabül eder. Bu dönem ise gerçekte yalnızca sosyoloji değil sosyolojiyle birlikte birçok fikriyatın Batı’dan iktibasla alındığı, tercüme edildiği, tartışıldığı ve Osmanlı sosyal ve siyasal dünyasına uyarlandığı bir dönemin de tarihidir. *Jön Türkler* olarak bilinen aydın zümresinin Osmanlı düşünce dünyasına yön verdiği böylesi bir dönemde burada bizim odak noktamızı ise “*Jön Türklerin ortaya çıkışından itibaren sosyolojiye neden ilgi duydukları*” sorusu oluşturmaktadır.⁶ Bu ilginin en bariz örneği ise II. Jön Türk Kongresi’ndeki siyasal ayrışmanın aynı zamanda Türk sosyolojisindeki ayrışmayla birebir uyuşmasıdır. Sorunun cevabı ise sosyoloji biliminin bizzat varlık nedeni ve yöntemiyle alakalıdır. Batı Avrupa’da özeldir ise Fransa’daki buhran ve toplumsal koşullar üzerine söyleyecek sözü olan, reformist, düzenleyici ve ilerlemeci bir bilgi alanı olan ve tüm bunları da dönemin katı pozitivist sınırları içinde bilimsel keskinlik yöntemiyle ele alan sosyoloji; içinde bulunduğu koşullar gereği tam da bunlara ihtiyacı olan imparatorluğun yeni aydın kuşakları için vazgeçilmez olmuştur. Dolayısıyla sosyoloji gerek varlık nedeni gerekse de yöntemiyle bir kısım Jön Türk aydınına, aranan “kurtarıcı” olarak görünmüş ve bu kurtarıcı misyonla ülke bağlamına ivedilikle taşınmıştır.

Ziya Gökalp’ın en önemli eserinin de ismi olan *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*⁷ sentezi ve burada kurguladığı genel siyaset teorisi ile Prens

6 Yücel Bulut, “Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yılı”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1, s. 4.

7 Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Sabahaddin'in *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*⁸ başlıklı eseri ve buradaki önerileri, ilk elde bu kurtarıcı misyona örnektirler. Yine örneğin Ahmet Şuayb ve yakın çalışma arkadaşlarıyla birlikte yayınladıkları *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*'ndaki sosyolojik temelli yazılar da, ülkenin içinde bulunduğu buhran durumunu tespiti ve bunu aşmaya dair kimi teklifler barındırır.⁹ Bu noktadan hareketle sosyolojinin kurtarıcılık misyonu ile kuruculuk diyebileceğimiz toplum kurma/toplum sürdürme misyonu ya da yeni siyasal/ekonomik/toplumsal inşaya sosyolojik katkı, iç içe geçmiştir. Burada, Gökalp'in sentezinin Muasırlaşmak formülasyonu iyi bir örnek olarak karşımızdadır. Gökalp, kültürel Türkçülükle tasavvufi İslamcılığı daha çok birliğin ve dayanışmanın kaybolduğu bir zemin üzerinde inşa ederken, *solidarist korporatizm* olarak ele aldığı Muasırlaşmayı, birliğini sağlamış bir toplumun siyasal/ekonomik devamı için formüle etmiştir.¹⁰ Prens Sabahaddin'in bahsi geçen eseri ise adıyla müsemma tam bir siyasi program olup, eğitimden maliyeye takip edilmesi gereken istikameti net bir şekilde ortaya koymaktadır.

2. Sosyolojiyi diğer kurtuluş reçetelerinden farklı kılan bir diğer hususiyet ise onun, yani kuruluş dönemi Türk sosyolojisinin **pozitivist karakteridir**. Sosyolojinin ülkeye giriş bağlamı, ülkenin içinde bulunduğu siyasal/sosyal kriz, kurtarıcı bir misyonla ülkemize aktarılan sosyolojinin pozitivist bir karakterde ya da sadece pozitivist sosyolojinin ülkemize aktarılmasını zorunlu kılmıştır. Sosyolojinin, sosyolojik pozitivismle eşanlamlı olarak kullanıldığı, pozitivismin ise *ilm*'e eşdeğer görüldüğü ve dolayısıyla dine alternatif bir konuma eriştiği bir dönemde, sosyolojinin pozitivist karakteri, kendisine ayrıcalıklı bir yer edindirmiştir. Doğa bilimlerindeki kesinlik ve öngörülebilirlik, sosyolojiyle birlikte toplumsal olana/alana da aktarılmış, bu ise sosyo-politik krizlerle boğuşan ve varlık-beka endişesini had safhada yaşayan Osmanlı/Türk aydınına oldukça cazip gelmiştir.

Osmanlı/Türk aydınının Batı düşüncesiyle temasında pozitivism'e yönelmesinin ya da bunu öncesinin bize göre önemli nedenlerinden biri almış oldukları eğitim ise ikincisi de yukarıda ifade ettiğimiz siyasal endişelerdir. İlk olarak dönem aydınlarının yani Jön Türklerin, önemli bir kısmının askeri okullarda eğitim

8 Prens Sabahaddin, "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimai ve Programı", **Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri** (iç.), Yayına Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 380-416.

9 Ümit Akça'nın **Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013 eseri, bu mecmuadaki yazıların ayrıntılı bir tasnifini yapmaktadır.

10 Konuyla ilgili önemli bir çalışma için bakınız: Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001. Ayrıca Gökalp'in **Türkçülüğün Esasları**, Kitapzamanı Yayınları, İstanbul, 2008 kitabı da, sosyolojinin toplum kurma/toplum sürdürme misyonu için önemli bir örnektir. Gökalp burada yeni kurulmuş Cumhuriyet'in bir anlamıyla siyaset felsefesini inşa etmiştir.

gördükleri malumdur. Bu okullar içerisinde ise *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*'nin ve öğrencilerinin, Batı menşeli fikir akımlarının ülkeye iktibasında ve pozitivist/materyalist bir fikriyatın Osmanlı düşün dünyasında yeşermesindeki etkileri bir adım daha öndedir. Bunda tabii ki *Tıbbiye*'nin eğitim müfredatının önemi büyüktür. Mardin'in deyişiyle bunlar “*doktor olarak yetiştikleri için, hayat adını verdiğimiz süreci kimyasal, fiziksel, biyolojik değişmelere, maddi etmenlere bağlıyorlardı. (...) Devlet adamı-devlet ilişkilerinin doktor-hasta ilişkisine büründüğü düşünülebilir. Devlet 'hasta'ysa, devlet adamı hastayı iyileştirecektir. Jön Türkler; bu açıdan, 'içtimai tabip' rolüne kolayca oturabiliyor*”.¹¹ İlk dönem sosyolojisinde de yankılarını bulacağımız *içtimai tabip, hasta, reçete* vb. kavramların kullanımı da göstermektedir ki, Jön Türklerin aldıkları eğitim ve imparatorluk koşulları hakkındaki düşünceleri ile sosyolojinin varlık ve yöntemi arasında belirgin bir geçirgenlik vardır ve bu durum Batı düşüncesini yakından takip etmekte olan dönem aydınlarını daha ziyade pozitivist düşünce ekollerine yöneltmektedir.

İkinci ve daha önemli olan ise siyasal kaygılardır. Bu siyasal kaygılar pozitivist düşünceyi ülkenin düşünce ortamına taşımanın yanı sıra pozitivist düşüncenin belli bir versiyonuna odaklanmıştır. Bu ayrım önemlidir, zira sosyolojiye de ilgi duyan Jön Türklerin Fransa ve Fransız pozitivismi ve sosyolojisiyle irtibatını anlamamıza yardımcı olur. Bilindiği üzere Fransız pozitivismi, Batı Avrupa'nın diğer ülkelerindeki pozitivist düşünceye kıyasla bazı önemli farklılıklar gösterir. Bunda elbette sosyolojiyi de bir bilim olarak ortaya çıkaracak olan Fransa'nın dönem koşullarının belirgin etkisi vardır. Ayrıntıya girmeden ifade edecek olursak, Fransız pozitivismi, kendisini Rönesans'la başlayan bir dizi ekonomik, bilimsel ve düşünsel evrimin bir ürünü ve mirasçısı saymış, ayrıca aynı evrimi daha ileriye taşıma misyonunu yüklenmiştir. Buna göre Batılı olmayan toplumlar, Fransa'nın geçtiği evrelerden geçerek pozitivist aşamaya¹² ulaşabileceklerdir. Bu sürecin kısaltılması ise ancak “*modern/pozitif toplumun niteliklerini kavramış aydınlarla ve otoriter/üsttenci/merkeziyetçi bir politikayla*” mümkündür.¹³ Özne olarak elitist bir aydın grubunu yöntem olarak ise siyasetin merkezi tanzimini önceleyen Fransız pozitivisminin, Osmanlı düşün dünyasında kendisine yer edinmesi oldukça anlaşılırdır. Pozitivismin ve pozitivist sosyolojinin sunduğu kesinlik ve öngörülebilirlik, merkeziyetçi bir politika yöntemi ve bunu gerçekleştirecek aydınlanmış elit; A. Comte'un ünlü *düzen ve ilerleme* düsturunu, ülke koşulları

11 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20-21.

12 A. Comte'un üç hal kanunu: Toplumların teolojik ve metafizik aşamalardan sonra pozitivist aşamaya geçecekleri düşüncesi. Ayrıca toplumların evrensel bir doğaya sahip oldukları düşüncesinin yaygın kabulü de hem Batılı toplumlara bu düşüncelerini diğer toplumlara taşıma misyonunu vermiş hem de Batı dışı toplumların Batılı toplum biçimini ithal etmesini kolaylaştırmış görünüyör.

13 Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivism ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 452-464.

na uygun olarak *ittihat ve terakki*'ye dönüştürerek sosyolojiden beslenen siyasal mücadelelerini sürdürmüştür.

Ülkemizde sosyolojinin Fransa merkezli olması ve kuruluş döneminde mesela Alman sosyolojisinden, onun pozitivism eleştirisinden, yorumsamacı anlayışından ve Max Weber'den habersizmiş gibi davranılması, tam da Osmanlı'nın siyasal ve sosyal bağlamıyla ve sosyolojinin kurtarıcı misyonuyla yakından alakalıdır. Zira sosyolojiden beklenen kesinliktir, bilimsel kesinlik ve öngörülebilirliktir; dolayısıyla ülkeye giriş bağlamında Türk sosyolojisi ancak pozitivist karakterde olabilirdi ve öyle de olmuştur.¹⁴

Prens Sabahaddin'in, düşüncelerini yaymak için çıkardığı *Terakki* gazetesinin ilk sayısında, gazetenin yayın hayatına başlaması dolayısıyla kaleme aldığı "*Neşriyat-ı Siyasiyemiz*" isimli makalesinde, sosyal olgu ve olaylara fen bilimleri gözüyle bakmanın gerekliliğini ifade etmesi¹⁵; evrimci/organist sosyoloji ekolü içinde yer alan ve *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*'nda sosyolojiye dair en kapsamlı yazılar kaleme alan Bedi Nuri'nin sosyolojinin yöntemini pozitivist olarak ele alması¹⁶; Ziya Gökalp'in kültür-uygarlık ayrımını temellendirirken Emile Durkheim'in toplumsal olgu düşüncesine atfı¹⁷; sosyolojik bilginin elde edilmesinde pozitivist anlayışın baskınlığının örnekleri olarak karşımızdadır.

Burada bir hatırlatmada bulunmakta fayda var: Özcan'ın da doğru bir şekilde tespit ettiği gibi Türkiye'de sosyolojinin öncülerinin pozitivismden sapma gösteren düşünceleri de mevcuttur. "*Toplumsal teori planında laiklik, pozitivism, materyalizm ve hatta ateizmden beslenen birçok aydının, yeri geldiğinde İslamiyet'in, hilafet kurumunun, diyanetin vb. savunucuları haline gelmeleri ilgi çekicidir*".¹⁸ Bu durum, yani kuruluş dönemi Türk sosyolojisinin pozitivism olan bu ilgisi- ni, "*aydınlarımızın seçiciliğinin, daha doğrusu topluma ilişkin pratik hedeflerinin öne çıkmasının bir sonucu*" şeklinde okumak da pekala mümkündür.¹⁹ Bu konuda

14 Kuruluş döneminde Türk sosyolojisinin Fransa merkezli gelişimi tesadüf değildir. Bunun en önemli sebebi yukarıda belirttiğimiz Fransa sosyolojisinin pozitivist karakteridir. Fakat bu yakınlaşmanın başka sebepleri üzerinde de durmak gerekebilir. Bunlardan ilki Fransa'nın dönem itibariyle İngiltere'ye karşı verdiği güç mücadelesidir ki, bu mücadele Osmanlı aydınını Fransa'ya yaklaştırmış görünmektedir. Bir diğer sebep ise sosyolojiyi de ülkemize taşıyacak olan Jön Türklerin muhalefetlerinin ana üssünün Paris olmasıdır. Bu, kişisel bir yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir: Ahmet Rıza A. Comte'un öğrencilerinden Pierre Latiffe'le, Abdullah Cevdet Gustava Le Bon'la, Prens Sabahaddin Edmond Demolins'le yakın dostlardır.

15 Prens Sabahaddin, "Neşriyat-ı Siyasiyemiz", **Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri** (iç.), s. 130.

16 Akça, **Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası**, s. 67-68.

17 Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, s. 29-34.

18 Ufuk Özcan, "Türk Sosyolojisinin Özgünlüğüne Dair Düşünceler", **Sosyoloji Yıllığı Kitap 20: Türk Sosyologları ve Eserleri - I**, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 162.

19 Özcan, a.g.m., s. 163.

Abdullah Cevdet, radikal bir Batılılaşmacı olması hasebiyle iyi bir örnektir: “... *Cemiyet-i beşeriye dinsiz yaşayamaz. Din de cemiyet-i beşeriye nur ve hararet ifaza etmekten ve insanlar arasında sermaye-i refah ve telif olmakdan kalınca artık muammer olamaz. Bizi anlamadıkları için bizi sevmeyenler ne derse desinler, bizim muradımız hayatta din, dinde hayat görmektir...*”²⁰ Abdullah Cevdet’in bu ifadesi, pozitivizm gibi dinin ele alınış biçiminin de yukarıdaki tespiti haklı çıkarıldığı şekilde yorumlanabilir. Bir diğer deyişle din de, pozitivizm de, burada arzu edilen toplum düzenine giden yolda istifade edilen, araçsallaştırılan öğelerdir. Pozitivizm meselesi değerlendirilirken bu hususu da gözden ırak tutmamak gerekir.

3. Türk sosyolojisinin günümüzde de devam eden bir diğer karakteristik özelliği, Batılılaşma misyonu ve Batı aktarmacılığıdır. Giriş koşulları ve kendisine yüklenen kurtarıcı misyon göz önüne alındığında sosyoloji, Batılılaşma sonucu ülkemize girmiş ve daha sonra ise Batılılaşma misyonunu üstlenmiş ve sürdürmüştür. Sosyoloji toplumun bilimidir fakat bu toplum modern/endüstriyel Batı toplumdur; dolayısıyla sosyoloji, kavram/kuram/yöntem ve çözümleri ile Batı toplumlarını kendisine konu edinen bir bilimdir. Batılılaşma tercihiyle birlikte Türk toplumu da kendisine modern/endüstriyel Batı toplumunu hedef olarak belirleyince, bu toplumun bilimi olarak sosyoloji, tam olarak bu Batılılaşma hedefinin savunusunu üstlenmiştir: *Nasıl Batılılaşacağız? Nasıl modern/endüstriyel bir toplum olacağız?*

Türk sosyolojisinin Batılılaşma savunusu, aynı zamanda kendi varlığının da, Batı sosyolojisini ithal etme tercihinin de doğrulanmasıdır. Çünkü Batıyla var olmuş, Batılılaşma ile ülkemize aktarılmış ve Batılılaşmayı misyon edinmiştir. Dikkat edilirse Türk sosyolojisinde kuruluş dönemindeki tüm ekoller, farklılıklarına ve karşıtlıklarına rağmen Batılılaşma konusunda hemfikirdirler ve sosyoloji tarihimize Batılılaşmanın bizzat kendisi, ehemmiyetli bir konu alanı olarak varlık göstermez. Daha çok Batı’nın özünün neliği Batılılaşmanın yöntem ve araçları etrafında bir ayrışma ve tartışma vardır.

Sosyolojinin Batılılaşma misyonu, hemen Cumhuriyet sonrası dönemde de biçim değiştirerek devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın verilmesi, ülkenin kurtarılması ve devletin siyasal tercihinin belirginleşmesinin hemen akabinde, 1924’de, sosyoloji lise müfredatlarına dahil edilmiş ve sosyolojiye bu defa yeni rejimin savunusu, meşrulaştırması misyonu yüklenmiştir. 1924’le birlikte başlayan bu dönemde Türk sosyolojisi, “*resmi ideoloji ile eklemelenmiş ve yurttaşlık bilgisi veren bir sosyal bilim dalına dönüşmüştür*”²¹

20 Abdullah Cevdet, “Tarihten Bir Sahife-i Hümin: Saint Barthelemy”, **İctihad**, No:147, 15 Nisan 1922, s. 3072’den aktaran M. Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 333.

21 H. Bayram Kaçmazoğlu, **Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye’de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.

Baykan Sezer, “*Türk sosyolojisinin Batı aktarmacılığı karakterinin bir geleneğe dönüştüğü*”nü belirtir.²² Ona göre ülkedeki başarısızlığın nedeninin çoğu zaman en son sosyolojik bilgilerin ülke bağlamına aktarılmamış olmasına bağlanması, bu aktarmacılığı bir geleneğe dönüştürmüştür. “*Sorunların çözümlenmesi yolunda karşılaşılan güçlüklerin nedeni son sosyoloji kuramlarının bilinmemesi olunca buradan yola çıkarak Türkiye’nin ana sorununun bilgisizlik olduğu ve buna bağlı olarak çözüm yolunun eğitimden geçtiği öne sürülecektir*”.²³ Aslında Batı aktarmacılığı sadece sosyolojiyle sınırlanabilir. Sosyolojiyle birlikte birçok alanda Batı aktarmacılığını izlemek mümkündür. Fakat sosyoloji, diğer alanlara kıyasla Batıyı daha yakından takip etmekte ve güncelliğini korumaktadır.

Batılılaşma-aktarmacılık ilişkisinin bir diğer boyutunu ise Osmanlı Devleti ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti devletinin uluslararası ilişkilerdeki siyaset tercihiyle şekillenen *dışa/Batıya bağımlılık-aktarmacılık* oluşturmuştur. Sosyoloji tarihimizde belli dönemlerde belli sosyoloji anlayışlarının diğerlerine kıyasla daha çok ön planda olmasının bir gerekçesi de budur. İkinci Dünya Savaşı’na kadar devam edecek olan Kara Avrupa sosyolojisi egemenliği, bu tarihten sonra yerini Amerikan sosyolojisine, dolayısıyla bu sosyolojinin konu alanlarına ve yönetime bırakacaktır. Tabii ki burada birden çok ekolün temsiliyeti ve etkisi devam etmektedir, fakat bir ekolün/anlayışın egemenliği ve etkisi daha belirgindir. Aynı zamanda bu ilişkilerle birlikte belli ülkelerin öne çıkması, Türk sosyolojisinde o ülkeyle birlikte belli bir ekolü ve yine belli bazı isimleri de öne çıkarmıştır. Ziya Gökalp, Sosyolojizm ekolünü aktarırken, Alman siyasetine yakın durmuş; Prens Sabahaddin, Sosyal Bilim ekolünü temsil ederken İngiliz siyaset ve toplum biçimini savunmuştur.²⁴

Burada bir açmazla karşılaşmaktayız: Şöyle ki; eğer Türk sosyolojisi baskından itibaren aktarmacılıkla şekillenen ve gelişen bir sosyolojiyse; birincisi, Batı sosyolojisi karşısında yerli bir sosyolojinin savunusunu üstlenen Türk sosyolojisi, Fındıkoğlu’nun girişte değindiğimiz ifadesi gibi sadece arzu edilen bir hissiyat mıdır? İkincisi, bu takdirde yerli/özgün bir sosyolojinin var olma imkânı var mıdır? Sosyolojinin Batı menşeli bir bilim olması dolayısıyla ilk etapta aktarmacılık kaçınılmaz görünmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, Türk toplumunun Batı toplumlarına kıyasla toplumsal yapı farklılığıdır. Toplum sorunlarımız farklı olduğu gibi elbette ki bunların çözümleri de farklı olacaktır. Bu durum kaçınılmaz olarak Batı sosyolojisiyle tam bir örtüşmeyi çoğu zaman mümkün kılmamıştır. Batı sosyolojisinin açıklamaları yöntemleri ve önerileri bazı ekol ve sosyologlar düzeyinde tamamıyla aktarılmakla birlikte, yine

22 Baykan Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri”, **Sosyoloji Dergisi**, 3. Dizi, 1. Sayı, 1989, s. 6.

23 Sezer, a.g.m., s. 6.

24 H. Bayram Kaçmazoğlu, “Türkiye’de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, No:52 2015/2, s. 31-35.

de –Ziya Gökalp’in Durkheim aktarmacılığını aşan yeni tanımlamaları ve sentez arayışları ya da Abdullah Cevdet’in Gustave Le Bon’un ırk tasnifindeki statikliği toplumsal yapımızla örtüşmediği için dillendirmemesi örneklerinde görebileceğimiz üzere– ilk dönem Türk sosyolojisi içerisinde Batı sosyolojisinden farklılaşma örnekleri de vardır. Günümüzde ise Batı aktarmacılığı devam etmekle birlikte özgünlük arayışları da daha güçlü olarak devam etmektedir.²⁵

Türk sosyolojisinin Batılılaşma misyonu ile bir sonraki maddede ele alacağımız kendisine yüklenen siyaset merkezlik misyonu birbiriyle özdeştir. Dolayısıyla sosyoloji ülkemize Batılılaşma tercihiyle girmiş, ardından Batılılaşma tercihinin savunusunu üstlenmiş ve bu sayede devleti kurtarma ve kalkındırma arayışının adı olmuştur.

4. Açıkta ki sosyolojinin ülkemize devleti kurtarmak ve kalkındırmak misyonu Batı’da üretilen ve tartışılan bir takım düşünce ekollerini tanıtmaları ve savunmaları, onun bir başka karakterini, **siyaset merkezli, devleti ve devletin ihtiyaçlarını önceleyen karakterini** ortaya koymaktadır. Nilgün Çelebi’nin kavramsallaştırmasını burada kullanacak olursak; “*Türkiye’de sosyolojiye ilk ilgi duyanlar arasında sosyolojinin nesnesinin toplum değil polity (politik toplum) olduğu yaygın bir tavır olarak karşımızdadır*”.²⁶ Örneğin Ziya Gökalp’in sosyolojisi tam olarak böyledir; Gökalp, Türk tarihi ve kültüründen hareketle tümevarımsal bir tespitte ulaşmak yerine, Türk toplumu için çizdiği dayanışmacı toplum modelinin tarihsel ve kültürel verilerini bir araya getirerek siyaset merkezli ve idea yönelimli bir sosyoloji anlayışını benimsemiştir. Örneğin, Türk sosyolojisinin bir diğer önemli ismi Prens Sabahaddin, her ne kadar savunusu içinde olduğu ekolün sosyoloji anlayışı, insan birlikteliklerini anlamaya dönük, veri yönelimli bir sosyoloji olsa da; savunduğu Sosyal Bilim Ekolü’nün bu anlayışından bir siyasi program çıkarmayı başarmış ve bunu siyaset düzeyinde ısrarla savunmuştur.²⁷ Yine *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*’nın ilk sayısında dergi ku-

25 Türk sosyolojindeki özgünlük meselesi için Ufuk Özcan’ın, “Türk Sosyolojisinin Özgünlüğüne Dair Düşünceler”, **Sosyoloji Yıllığı Kitap 20: Türk Sosyologları ve Eserleri - I**, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2010 makalesine bakılabilir.

26 Nilgün Çelebi, “Türkiye’de Sosyoloji Dernekleri: Süreksizliklerin Ardındaki Süreklilik”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11: Türk Sosyoloji Tarihi, 2008, s. 677–690.

27 Prens Sabahaddin’in gerek kendisini siyasetin dışında tanımlaması gerekse de C. Orhan Tüten-gil ve Cahit Tanyol gibi bazı sosyologlarımızın kendisini hakkında müstakil metinler kaleme alarak, yine Prens Sabahaddin’i siyaset dışı bir fikir adamı olarak tanıtmaları bizce gerçeği yansıtmamaktadır. Prens Sabahaddin’in her şeyden önce kaleme aldığı mektuplar bile, onun siyasete ilgisinin açık delilidir. Bununla ilgili olarak Mehmet Ö. Alkan’ın yayına hazırladığı **Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007 kitabındaki mektuplara bakılabilir. Ayrıca Prens Sabahaddin’in siyasal faaliyetleri için bakınız: Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri – I”, s. 57-65; Cenk Reyhan, **Türkiye’de Liberalizmin Kökenleri Prens Sabahaddin (1877-1948)**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 65-142.

rucuları tarafından yayınlanan *Mukaddime*'de, “sosyolojinin yenileşme ve ıslahat çabalarında devlet adamları tarafından dikkate alınması gereken önemli bir rol ifa ettiği” açıkça belirtilmiştir.²⁸ Bunlara, Abdullah Cevdet'in *İttihat ve Terakki*'nin kurucularından biri olması ve Refik Nevzat'ın ise hem sosyalist tercüme faaliyetlerini sürdürmesi hem de *Osmanlı Sosyalist Fırkası*'nın Paris şubelerini kurması gibi örneklerde eklendiğinde, sosyolojinin ülkemizde, ilk giriş koşullarının da bariz etkisiyle siyaset merkezlik karakterini edinmiş olduğu açıkça görülmektedir. Bunun böyle olmasının belki de en önemli nedeni ise milletin de, dinin de devlete olan bağımlılığı, varlıklarının bekası için devletin varlığını ön koşul olarak görmeleridir. Bu bilinç Jön Türk düşünürlerinin tüm farklı eğilimlerine rağmen siyasi amaç ve örgütlenmede nasıl bir araya gelmiş oldukları sorusunu da cevaplamaktadır.

Türk sosyolojisinin siyaset merkezlik karakterinin izlerini II. Meşrutiyet'in ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında görmek mümkündür. Meşrutiyet öncesi sosyolojiyle hemhal olan düşünürlerin çoğunluğu aynı zamanda siyasi birer aktördürler ve sosyolojileri tam olarak siyaset merkezlidir. Fakat Meşrutiyet'le birlikte uzun yıllardır mücadelesi verilen siyasi dönüşüm gerçekleşince, Türk sosyolojisinin de yeni bir safhaya geçtiği görülür. Bu yeni safhada, arzulanan siyasi devrim gerçekleştiği için, ilginin odağı siyasetten topluma kayar. Göreli hürriyet ortamı da bunu iyice pekiştirir. Sosyolojiyle ilgili çeviri faaliyetleri hızlanır, bizzat sosyolojiyi kendisine merkez edinen mecmua sayıları artar, toplumu tanımaya/anlamaya dönük araştırmalar gelişmeye başlar. Edmond Demolins'in eserlerinin çevirileri, *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası* ve Bedii Nuri'nin Arnavutluk'un toplum yapısı ile ilgili araştırması ilk etapta verilebilecek birkaç örnektir.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası sosyolojinin pozisyonu bu meselede çok daha iyi bir örnek olarak karşımızdadır. Cumhuriyet sonrası, özellikle de 1924 sonrası Türk sosyolojisi, ikinci sınıf bir bilim mesabesinde. 1939/1940 yılına kadar sürececek sosyolojinin bu prestij kaybı dönemi, her üçü de 1924 yılında vuku bulacak olan, Ziya Gökalp'ın erken ölümü, Prens Sabahaddin'in hanedan ailesine mensubiyeti sebebiyle zorunlu sürgünü ve Mehmet Ali Şevki Bey'in uzun yıllar sürecektir hastalığıyla da ilintilidir. Fakat bize göre bu nedenler, önemi yadsınmamakla birlikte talidir. Sosyolojinin hemen Cumhuriyet sonrası fetret devrine girmesi Türk sosyolojisinin siyaset merkezliliği, siyasi alana/olana odaklanmasıyla ilişkilidir ve bu ilişki göz ardı edildiği takdirde mesele kavranamaz. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye kesin olarak siyasi tercihini ortaya koymuş ve artık farklı arayışlara kapıyı kapatmıştır. Ülkeye girişi itibariyle devleti, içinde bulunduğu sosyo-politik krizden çıkarma ve yıkılmaktan kurtarma misyonuyla yüklü kuruluş dönemi Türk

28 Ahmed Şuayb, Mehmed Cavid ve Rıza Tevfik, “Mukaddime ve Program”, *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, 1324/1, s. 1-10'dan aktaran Akça, *Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, s. 56.

sosyolojisine, bu dönemde, siyaset düzeyinde ilgi azalmıştır. Artık sosyolojinin yeni dönemle birlikte yeni bir misyonu vardır fakat bu misyon da yine siyaset merkezlidir ve devletin ihtiyaçlarını önceler: Devletin yeni siyasal tercihini ve bununla birlikte yapılacak olan inkılapları halka ulaştırmak, tanıtmak ve meşrulaştırmak. *Vatandaşlık Bilgisi* konumuna çekilen ve 1924 itibariyle lise müfredatında kendisine yer bulan sosyolojinin bu yeni pozisyonu, bize, Türk sosyolojisinin izah etmeye çalıştığımız siyaset merkezlilik karakterini açıkça resmetmektedir.

Türk sosyolojisinin kuruluş döneminde devletin ihtiyaçlarını önceleyen siyaset merkezli bir karaktere sahip oluşunu bilmek, ülkemizde ‘*tutan-tutmayan sosyoloji anlayışları*’nı anlamamızı da kolaylaştırmaktadır. Sosyolojinin ülkemizde bilinirlik kazandığı dönem itibariyle keskin ayrıştırmalar yapmak güç ve tam anlamıyla bir ekolleşmeden söz etmek zor olsa da, bu yönde kuvvetli bir eğilim mevcuttur. Kabaca bir sınıflandırmada, sosyolojinin ülkemize girdiği dönemde beş farklı yaklaşımın etkileri görülür. Ülkemizdeki sosyoloji çalışmaları ile ilgili en yerleşik kanı sosyolojik kutuplaşmanın Prens Sabahaddin’in *Sosyal Bilim Ekolü/İlm-i İçtima Mektebi* ile Ziya Gökalp’in *Sosyolojizm Ekolü/İçtimaiyat Mektebi* arasında olduğudur. Fakat bunların yanı sıra sosyolojinin ülkemize girişi yıllarında Abdullah Cevdet’in *sosyal-psikoloji yaklaşımı*; Ahmet Şuayb’ın *evrimci/organist sosyolojik yaklaşımı* ve bunlara ek olarak Refik Nevzat ve *İştirak Mecmuası* etrafında toplananlarda görülen *Sosyalist/Marksist sosyolojik yaklaşım* da varlık kazanmıştır.

Abdullah Cevdet, Batı düşüncesinin yurdumuzda tanıtılmasında önemli bir isimdir, Gustave Le Bon ile Paris’te tanışıp yakın dostluk kurmuş ve Le Bon’un hem kitabını dilimize kazandırmış hem de onun düşüncesinin ülkemizdeki savunucusu olmuştur. Özellikle *İçtihad*’da yayınladığı makalelerde *sosyal-psikolojik* yaklaşımın ülkemizde tanınmasını sağlamıştır. Ahmet Şuayb, Durkheim’den ilk defa söz eden ve Fransız sosyolojisini yakinen tanıyan bir sosyologumuz olmasına rağmen, H. Spencer ve R. Worms’un biyolojik sosyoloji okuluna daha yakın durmuş ve bu yönde yayınlar yapmıştır. Yakın çalışma arkadaşları olan Satı Bey ve Bedii Nuri ile birlikte Spencer’den çeviriler yapmış ve *evrimci/organist* yaklaşım, Meşrutiyet’in ilk yıllarında kendisini duyurmuştur. Bu eğilimin örnekleri arasında Suphi Etem’in *Sosyoloji* ve Etem Necdet’in *Tekamül ve Kanunları* adlı kitaplarından bahsetmek mümkündür. Ve son olarak Refik Nevzat ve *İştirak Mecmuası* etrafında toplananlarla ve bazı tercümelemlerle –1910 yılında çevrilen *Sosyalizm* isimli bir broşür gibi– *Sosyalist/Marksist yaklaşım* cılız da olsa belirmiştir.²⁹

Her üç toplum anlayışı da ülkemizdeki ilk savunucularının ardından bir süre devam ettirilmiş, bir süre sonra ise –belli dönemlerde etkin oldukları göz ardı

29 Lütfü Erişçi, “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 1, 1942; Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri”.

edilmemekle birlikte– temsil güçlerini yitirmişlerdir. Frederic Le Play’in etkisi ve Edmond Demolins’den yapılan çevirilerle ülkemizde yaygınlık kazanan ve Prens Sabahaddin’in yoğun çabası ile bir hayat alanı bulan *Sosyal Bilim Ekolü/İlm-i İçtima* ise her ne kadar Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte gerilemiş hatta unut(-tur)ulmaya yüz tutmuş olsa da, Mehmet Ali Şevki Bey gibi önemli bir isimle ve akademideki bazı sosyologların bu ekolün yöntem ve tekniğini önemsemeleriyle birlikte varlığını devam ettirmiştir. Daha da önemlisi 1950 sonrası dünya siyasetindeki yeni yönelimler ve bunun Türkiye’deki karşılığı, Amerikan sosyolojisinin bu ekolün yöntem ve tekniğini önemsemesi gibi faktörlerin etkisiyle ekol, tekrar bir ilgi kazanmıştır. *Durkheimci akım* olarak bilinen ve Ziya Gökalp’ın şahsında vücut bulmuş *Sosyolojizm/İçtimaiyat* ekolü ise Türk sosyolojisinin ana akım sosyoloji anlayışı olarak karşımızdadır. Gökalp, hem II. Meşrutiyet döneminin en önemli düşün adamıdır hem de imparatorluğun kaderini elinde bulunduran İttihat ve Terakki’nin ideoloğudur. Fakat düşünceleri –dönem koşullarında bazı değişikliklere uğramakla birlikte– Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte bir tarafa atılmamış bilakis çok ciddi bir uygulama alanı bulmuştur. Bu nedenle Gökalp ve sosyolojik yaklaşımı, Türk sosyolojisine asıl rengini veren sosyolojik yaklaşım olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Türk sosyolojisinin kuruluş döneminde devletin ihtiyaçlarını önceleyen siyaset merkezli bir karaktere sahip oluşunu anlamak adına şu soruları cevaplamak elzemdir: *sosyal-psikolojik, evrimci/organist ve Sosyalist/Marksist yaklaşımlar, diğer iki ekole kıyasla, neden Türk sosyolojisinde istendik bir yer edinememişler, bir süre sonra temsil güçlerini ve devamcılarını büyük oranda yitirmişlerdir? Ziya Gökalp’in ve Prens Sabahaddin’in sosyolojik yaklaşımlarının Türk sosyolojisinde ‘tutma’larının ve iki sosyoloji ekolü olarak günümüze değin kabul görmelerinin nedeni nedir? Gökalp sosyolojisinin iktidar/merkez, Prens Sabahaddin sosyolojisinin muhalefet/çevre olmasının sebepleri nedir?*

Öncelikle Gökalp’ın ve Sabahaddin’in savunusunu üstlendikleri yaklaşımlar diğerlerine nazaran Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyo-politik krizine bir çözüm getirmekte ve imparatorluğa dünya egemenlik ilişkileri içerisinde bir yer önermektedirler. Bu tabii olarak siyasetle mümkün olmaktadır ve her iki ekolün savunucuları da bizzat siyasetin içerisinde ya da yanı başında yer almaktadırlar. Sezer’e göre gerek organizmacı Spencer sosyolojisi gerekse de Marksist sosyoloji, sorunları toplumun kendi yapı ve bünyesinde açıklamaktadırlar.³⁰ Oysa sorunları toplumlararası ilişkiler düzeyinde olan bir imparatorluk için, önerilecek ve kabul görecektir yaklaşım da bu yönde olmalıdır. Prens Sabahaddin ve Gökalp’ın sorunları ele alışları, önerdikleri düşünceler ve siyasette tutturdıkları taraftarlıkların hepsi, toplumlararası ilişkilerle, yani dönem itibariyle Batıyla ilintilidir. Dolayısıyla

30 Sezer, “Türk Sosyologları ve Eserleri”, s. 41–42.

bu iki sosyolojik yaklaşımın Türk sosyolojisi içerisinde iki ana ekolü oluşturması ve günümüze değin kesintisiz gelmeleri, sosyoloji anlayışlarının siyaset merkezlilikle, devletin ihtiyaçlarını öncelmesiyle alakalıdır. Şükrü Hanioglu ise bu durumu “*kültür kodu*” kavramsallaştırmasıyla açıklamaktadır. Ona göre dönem aydınları gerek Batı düşüncesi içerisinde seçim yaparken ve gerekse seçtikleri bu düşünceleri Osmanlı toplumuna uygulamaya çalışırken belirli bir kültür kodu süzgecinden yararlanmışlardır. Örneğin, bu aydınların Marksizm gibi Osmanlı toplum yapısına ve geleneksel değerlerine sosyo-ekonomik bakımdan ilişkili görülmemeyen bir ideolojiye hiç ilgi duymamalarının, ya da Abdullah Cevdet’in akıl hocası Le Bon’un ırk tasnifindeki statikliği göz önüne almamakla direnmesinin nedeni bu kültür kodu süzgecidir.³¹

Bir diğer husus ise Gökalp sosyolojisinin Prens Sabahaddin ekolüne nazaran çok bariz bir şekilde merkezde yer almasıdır. Bu merkezde yer alışın birden çok nedeni vardır. Bunlardan biri Gökalp’in dönem itibarıyla iktidar olan cemiyetin düşünürü ve ideoloğu olmasıdır. Ülkemizde egemen olan siyasi söylemle sosyolojik söylem arasında bir paralellik vardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidar da olduğu ve ülkenin yazgısını belirlediği yıllarda da, cemiyetin ideoloğu olan Gökalp’in sosyolojik yaklaşımının egemen olması yadırganamaz. Fakat burada dikkati çeken husus, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı’nın savaşı kaybeden tarafta olmasına ve İttihat ve Terakki’nin siyaseten iflas etmesine rağmen Gökalp’in, Cumhuriyet sonrasında da devletin resmi ideoloğu olmaya devam etmesidir. Burada ise Gökalp’in kişiliği öne çıkar. Dönemi ve koşulları çok iyi okuyan bir sosyolog olan Gökalp, düşünceleriyle, hem toplumun İslamı ile Batı medeniyeti içerisinde yer alışını bir problem olmaktan çıkarmış hem de Türk tarihini, genel tarih içerisine yerleştirmeyi başarmıştır. İdea yönelimli ve siyaset merkezli sosyoloji anlayışının en bilindik örnekliğini sergileyen Gökalp, değişen koşullarda devletin önceliğine ve ihtiyaçlarına göre bir sosyoloji yapmıştır. Dolayısıyla Gökalp’in ve sosyolojisinin ülkemizde merkezde yer alması bir tesadüf olmadığı gibi Türk sosyolojisinin siyaset merkezli karakteri de, nedenleri ve sonuçlarıyla ortadadır.

5. Batı’da sosyolojik yaklaşımlar, kendilerini belirli bir toplum felsefesi üzerine inşa etmişlerdir. Zaten sosyoloji bu toplum felsefesinden ayrışarak/bilimselleşerek bir disiplin haline almıştır. Yani Batı sosyolojisinin bir düşünce geleneği ve sistematigi vardır. Fakat Türk sosyolojisi bir aktarım nesnesi (Batılılaşma sürecinin doğal bir sonucu olarak Osmanlı/Türk düşüncesinde yer edindiği) ve daha sonra bir aktarım öznesi (Batılılaşmanın nasıl sürdürüleceği) olduğu için, böyle bir sistematikten de, **felsefi gelenekten de yoksundur**. Bu açıklamadan tarihimizde toplum üzerine düşünce üretilmediği sonucu elbette çıkarılamaz. Tarihimizdeki birçok tarihçiyi, siyasetname yazarlarını ve kimi özel/önemli isim-

31 M. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 403.

leri hatırlamamak mümkün değildir. Fakat bu gelenekten yola çıkarak bir Türk sosyolojisi üretilmemiş, dönemin koşulları Batı’da hazır bir şekilde sistematize edilmiş sosyolojiyi aktarmayı zorunlu kılmıştır.

Genel olarak Jön Türk aydınları özelde ise ilk dönem sosyologlarının hemen hiçbiri **derinlikli bir düşünce ve ideoloji ortaya koymadıkları gibi, Batı aktarmacılığında da, daha çok ikinci kuşak düşünürlerin veya popülerize edilmiş yüzeysel fikirlerin aktarımını üstlenmişlerdir.** Mardin’e göre bu durum, Jön Türk düşünürlerinin bugün üzerimizde “*silik birer hayalet etkisi*” bırakmalarının temel sebebidir. Mardin, Jön Türklerin siyasi fikir boşluklarını iki şekilde kapatmaya çalıştıklarını belirtirken ilkinin şöyle ifadelendirir: (...) “*kendi devirlerinde Avrupa’da tartışılmakta olan fikirlerin popülerize edilmiş şekillerinin etkisi altında kalmışlar ve büyük teorisyenlerle halk arasında aracı rolünü oynayan ikinci derecede düşünürlerin görüşlerini kendi fikirlerine intikal ettirmişlerdir. G. Tarde gibi büyük bir sosyolog göz önünde tutulduğu zaman, G. Le Bon’un fikirlerinin Jön Türk düşüncesindeki yeri bu davranışın karakteristik bir örneğini oluşturur*”.³² Bu duruma Prens Sabahaddin’in Demolins hayranlığı ve takipçiliği de örnek gösterilebilir. Prens Sabahaddin’in, okulun kurucusu olan ve fikri anlamda çok daha derinlikli olan Le Play yerine okulun düşüncelerine popülerlik kazandıran ve kurucu ile karşılaştırıldığında oldukça sığ kalan Demolins’e yönelmesi bu yorumu haklı çıkarmaktadır. Tabii ki bu durumun bazı sebepleri mevcuttur. Kanaatimizce Jön Türk aydınlarının yüksek düzeyde düşünce üretememelerinin nedenleri arasında kendi ilmi geleneklerinden kopmuş olmanın yanı sıra zaman ve imkân kısıtlılığının da etkisi büyüktür. Bunalım dönemlerindeki insan ve toplumların hakikat yerine siyaset arayışı vakidir. Bu ise kaçınılmaz olarak her türlü düşünce üretimini siyaset-yönelimli kılmakta, derinlikli ya da yüksek düzeyde bir düşünce üretimini ötelemektedir. Dolayısıyla, hem Batı düşüncesi içindeki çeşitli derinlikli/rafine kuramları anlayacak bir kültür seviyesinin olmayışı hem de imparatorluğa dair varlık ve beka endişesi sebebiyle derinlikli bir tahlil için zaman ve imkân kısıtlılığı; Jön Türk aydınlarının, aceleci bir tutumla çare olabileceği kanaati taşıdıkları fikirlere yoğunlaşmalarına neden olmuştur.

İkinci maddeyle bağlantılı olarak karşımıza çıkan bir diğer husus ise bu popülerize edilmiş yüzeysel fikirlerin aktarımında **bireysel adanmışlıkların** söz konusu olmasıdır. Genelde Jön Türkler özelde ise ilk Türk sosyologları, Batı sosyolojisi içerisinde yer alan sosyolog ya da sosyoloji ekollerine bireysel bir adanmışlıkta intisap etmişlerdir. Bu durum ise sosyologlarımızın, eleştirel ve eklektik düşünce üretmelerine engel olmuş görünmektedir. Burada, çoğu zaman bir fikirler çarpışması söz konusu olmamıştır, dolayısıyla ortaya özgün ya da eklektik yeni bir düşünce çıkmamış, bunun yerine bireysel adanmışlık üzerinden tekil/sorgusuz düşünceler aktarılmıştır. Bu bireysel adanmışlıklarda dikkatimizi çeken bir diğer husus

32 Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, s. 24–25

ise sosyologlarımızın imparatorluk içerisinde siyasi tercihlerine temel oluşturacak bir takım düşünce arayışları sürecinde, Batı'daki **siyasal ideologlar yerine sosyologlara** yönelmiş olmalarıdır. Oysaki ilk dönem sosyoloji tam olarak da siyasetin merkezindedir ve sosyologlar birçok örnekte görebileceğimiz gibi cemiyet/parti lideri/ideoloğu ya da meclis/hükümet görevlisidir. Bu durum dikkat çekicidir.

Burada bazı istisnaları belirtmek gerekir. Evet, Türk sosyolojisi büyük bir oranda taklitçi bir sosyolojidir, aktarmacılık en önemli özelliklerinden biridir ve bu karakter, Türk sosyolojisinin özgün ya da eklektik bir tarzda varoluşunu sekteye uğratmıştır. Fakat –metin içerisinde değinildiği gibi– Türk sosyolojisi en başından itibaren taklitçilik dışında cılız da olsa özgün ya da eklektik bir damara da sahip olmuştur ve bu damar yeni isimlerle birlikte varlığını daha belirgin bir şekilde devam ettirmektedir. Said Halim Paşa'nın sosyoloji yerine fıkhi ikame etme gayreti, Ziya Gökalp'in kısmi sentez çabası, Cemil Meriç'in İbn-i Haldun'dan mühlhem ümran ilmini Batı sosyolojisine alternatif kendi tarihi tecrübemizden aktararak yeniden ihya gayesi ve Baykan Sezer'in Batı sosyolojisi yerine açıklama ve çözümleriyle kendisini Türk toplum çıkarlarına adanmış Türk sosyolojisi, bu özgün ve eklektik arayışların örnekleridir. Sosyolojinin ülkeye girişinden bu yana izleyebileceğimiz özgün ya da eklektik sosyoloji anlayışı arayışı, Türk sosyolojisinin geleceği adına da umut vericidir.

6. Her biri Batı sosyolojisi içindeki ekollerin ülkedeki temsilcisi konumunda olan bu ilk sosyologlarımızdan bazı isimler hariç tutulacak olursa, Batı sosyolojisiyle bu yakın temas, büyük oranda **tek taraflı** gerçekleşmiştir. Bu durumun en bariz örneğini, Türk sosyolojisinin ana damarını oluşturan Durkheim'ci sosyolojiden ve bu akımının sözcülerinden, Batı sosyolojisindeki Durkheim ekolünün ardıllarının haberi olmaması oluşturur.³³ Burada bir istisna Prens Sabahaddin'dir. Çünkü Prens Sabahaddin, *Uluslararası Sosyal Bilim Cemiyeti*'nin üyesi ve Türkiye temsilcisidir, cemiyetin 1911 yılına ait bir vesikasında Prens Sabahaddin, “*cemiyetimizin en hararetli uvuzlarından biri...*” diye tanıtılmış ve kendisinden övgüyle bahsedilmiştir.³⁴ Ayrıca Sabahaddin'in Fransa'da iken bu okulun saha araştırmaları için maddi destekte bulunduğu ve okulun ardılları ile –E. Demolins ve P. Descamps– şahsi münasebetlerini sürekli kıldığı da bilinmektedir.³⁵

33 Bu konuda Z. Fahri Fındıkoğlu önemli bilgiler vermektedir. Kendi ifadeleriyle, “1930-1934 arasında Fransa'da bulunduğum ve Türk Fransız kültür tarihi münasebetlerini araştırdığım zaman Durkheim mektebinin belli başlı temsilcileri –ki bir kısmı bana hocalık ve arkadaşlık etmiştir– arasında yaptığım bir soruşturma, Ziya Gökalp ve Durkheim'ciliği hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadıklarını göstermişti. Hâlbuki Ziya Gökalp çevresinin bazı şahsiyetleri, daha önce Durkheim'e talebelik bile etmişlerdir. Buna rağmen zikri geçen 'tesir' her nedense Fransa'da meçhul kalmıştır”. **Le Play Mektebi ve Prens Sabahaddin**, Türkiye Harsi ve İçti-mai Araştırmalar Derneği Yayınları, İstanbul, 1962, s. 93.

34 Paul Descamps, *L'Education dans le Ecoles Anglaises*, 1911, s. 5-6'dan aktaran Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s. 90-91.

35 Cavit Orhan Tütengil, **Prens Sabahattin**, İstanbul Matbaası, 1954, s. 20.

Türkiye’deki sosyoloji çalışmalarının uluslararası platforma taşınmasında en önemli isim H. Ziya Ülken’dir. 1939’da Bükreş’te toplanan *Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü*’ne davet edilmesi, 1949’da Oslo’da *Uluslararası Sosyoloji Birliği*’ni kurmak üzere UNESCO’nun hazırladığı komiteye davet edilmesi, buradan dönüşünde hemen *Türk Sosyoloji Cemiyeti*’ni kurması, 1950’de Roma’da toplanan *Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü*’nün 14. kongresine katılması ve burada enstitünün hem yönetim kuruluna hem genel sekreterliğine seçilmesi ve 1952 yılında gerçekleştirilecek olan uluslararası kongreye İstanbul’un ev sahibi olmasındaki katkısı, ilk etapta göze çarpan katkılarıdır.³⁶ Bunun dışında birçok uluslararası kuruluş ve organizasyonda görevli ya da katılımcı olarak yer almıştır.

7. İlk Türk sosyologlarının sosyoloji yapma biçimlerinin bir diğer karakteri ise **elitist** bir tutum içinde olmalarıdır. Yalnız burada farklı bir açmaz söz konusudur. Bir taraftan Batı karşısındaki geriliğimiz halkın bilgisizliğiyle açıklanmaktadır diğer taraftan hızlı sonuç alma isteği sosyologlarımızı elitist bir tutuma yaklaştırmaktadır. Bir başka ifadeyle devleti kurtarma arzusu ve önceliği halkı aydınlatma görevinin önüne geçmiştir. Şentürk, Fransa’daki aydınların aksine Jön Türk aydınlarının, organize toplumsal güçleri doğuracak toplumsal ihtilaf yokluğundan dolayı, açıkça demokratik olmayan ve elitist bir mücadele verdiklerini belirtir.³⁷ Osmanlı’da bir ruhban sınıfı yoktur. Yetersiz bir endüstrileşmeden dolayı ne bir burjuva ne de bir proletarya vardır. Bu yüzden ne sosyalizm ne de laisizm davasının Osmanlı’da toplumsal tabanı oluşamamıştır. Bir anlamda elitist tutum kaçınılmaz görünmektedir. Bu elitist tutumla ilgili ifade edilecek iki husus daha vardır. Birincisi dönem aydınlarının bürokrat/subay kimlikleri ve aldıkları eğitim ve yaşadıkları muhitte irtibatlı olarak topluma olan uzaklıklarıdır. Sosyolojiyle de yakından ilgilenen Jön Türk aydınlarının Batı tarzı okullarda almış oldukları pozitivist/materyalist eğitim, dini yaşam pratiklerine karşı ilgisizlikleri, halka bakışlarının olumsuzluğu, önemli bir kısmının siyasi muhalefetini yurtdışında yapma zorunluluğu gibi birtakım nedenler, bu aydın kuşağıyla toplum arasındaki makası iyice açmıştır. Bir diğeri ise ne kadar Batıcı da olsalar devlete olan bakış açılarının sabitliğidir ki devlet, değişimi başarmanın akla yatkın tek aracıdır. Hızlı sonuç alma istekleri, halkı eğiterek toplumsal bir taban ve muhalefet oluşturma düşüncesinin önüne geçmiştir. Tüm bu gerekçelerin toplamı elitist tutumu kaçınılmaz kılmakta fakat söylemsel düzeyde halkı aydınlatma ve eğitim her daim vurgulanmaktadır. Mardin’in Jön Türkler için onların “*derin anlamıyla halkçı olmadıkları*” saptaması³⁸, Türk sosyolojisinin ilk dönemki karakter özelliklerinden biri olarak da çok rahat ele alınabilir.

36 Ayhan Vergili, “Hilmi Ziya Ülken (1901-1974)”, **Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I**, Derleyen: M. Çağatay Özdemir, Phoenix Yayınları, Ankara, 2008, s. 600-602.

37 Recep Şentürk, **Türk Düşüncesinin Sosyolojisi**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 87.

38 Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, s. 307.

Sonuç ve Değerlendirme

Kuruluş dönemi Türk sosyolojisinin yukarıdaki maddelerde belirttiğimiz karakteristik özellikleri kabaca bu şekildedir. Tabii ki bu özellikler genişletilebilir, fakat meramımızı ifade etmek açısından kâfidir. Bu karakteristik özelliklerin ortaya çıkardığı ilk sonuç, Türk sosyolojisini ancak kendi doğuş bağlamı içinde ele almanın zaruretidir. Aksi halde kuruluş dönemi Türk sosyologlarını ve ortaya koydukları düşünceleri topyekûn yargılama yanlışına düşmek kaçınılmazdır. Burada açıklanan tüm bu karakteristik özelliklerin ortak paydası ise –girişte belirttiğimiz siyasete bağlılıkla birlikte– Batılılaşma meselesi ve Batı aktarmacılığıdır. Türk sosyolojisi doğuşunda olduğu gibi günümüzde de bu temel mesele etrafında gelişmeye devam etmektedir. Yaklaşım ve yöntem farklılaşmaları yaşanmış olsa da, makro ölçekli düşünce üretiminden mikro ölçekli çalışma alanlarına yönelinmiş olursa da, yine değişen toplumsal şartlarla birlikte birçok yeni mesele sosyolojinin ilgi alanına girse de Batılılaşma, hala Türk düşüncesi ve sosyolojisinin birincil meselesi olmaya devam etmektedir. Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin’in yüzyıl önceki düşüncelerinin eskimemesi ya da Niyazi Berkes ve Mümtaz Turhan’ın Batılılaşma tezlerinin hala tartışılıyor olması bu nedenledir. Batılılaşma meselesinin canlılığı, Türk sosyolojisindeki Batı aktarmacılığının da bir geleneğe dönüşerek günümüze kadar güçlü bir şekilde gelmesinin temel sebebi olarak karışımızdadır.

Fakat Türk sosyolojisi başından itibaren *Türk sosyolojisi* kavramsallaştırmasını hak edecek şekilde bir eğilimi de kendi içerisinde barındırabilmiştir. Ziya Gökalp’in sentez anlayışıyla başlayan bu eğilim, Baykan Sezer’in kuramlarıyla güçlenmiştir. *Türk sosyolojisi*, kendi gündemini kendi belirleyen, toplumsal sorunların ve sorunlara getirilecek olan açıklama ve çözümlerin özgüllüğü yaklaşımından hareket eden ve dolayısıyla kendi kavram, kuram ve yöntemiyle sosyoloji yapmak demektir. Ancak bu sayede Batı aktarmacılığı geleneğine bir son verilebilir ve Batılılaşma meselesi Türk toplum gerçeği ve çıkarları doğrultusunda hakiki olarak kavranabilir. Kuruluş dönemi Türk sosyolojisinin karakteristik özelliklerinin bizim için en anlamlı sonucu da budur: Sosyoloji, ülkemizde kendi toplum gerçeğimizle birlikte kavranmış ve biçimlenmiştir. Bu ise *Türk sosyolojisi* fikriyatının gerekçesidir.

Kaynakça

Akça, Ü., *Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013.

Bulut, Y., "Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yılı", *Sosyoloji Dergisi*, 3. dizi, 28. sayı, 2014.

Çelebi, N., "Türkiye'de Sosyoloji Dernekleri: Süreksizliklerin Ardındaki Süreklilik", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt 6, sayı 11, 2008.

Erişçi, L., "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası", *Sosyoloji Dergisi*, 1, 1942.

Fındıkoğlu, Z. F., "Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz", *Sosyoloji Dergisi*, 13-14, 1959.

_____, *Le Play Mektebi ve Prens Sabahaddin*, İstanbul, Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği Yayınları, 1962.

Gökalp, Z., *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

_____, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Kitapzamanı Yayınları, 2008.

Hanioğlu, M. Ş., *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1981.

Kaçmazoğlu, H. B., *Türk Sosyoloji Tarihi I: Önkoşullar*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010.

_____, *Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye'de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011.

_____, "Türk Sosyoloji Tarihinde Sosyalizm Teması", *Sosyoloji Yıllığı 24: Türkiye'de Sosyoloji-Üniversitede 101. Yıl*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2016.

_____, "Türkiye'de Sosyolojinin 100 Yıllık Birikimi Üzerine Bazı Tespitler", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, no. 52/2, 2015.

Mardin, Ş., *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Özcan, U., "Türk Sosyolojisinin Özgünlüğüne Dair Düşünceler", *Sosyoloji Yıllığı 20: Türk Sosyologları ve Eserleri – I*, İstanbul, Kitabevi Yayıncılık, 2010.

_____, "Türkiye'de Sosyoloji: Akımlar, Dönemler ve Figürler", *Sosyoloji Yıllığı 20: Türk Sosyologları ve Eserleri – II*, İstanbul, Kitabevi Yayıncılık, 2010.

Özlem, D. "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

Parla, T., *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Reyhan, C., *Türkiye’de Liberalizmin Kökenleri - Prens Sabahaddin (1877-1948)*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2008.

Sabahaddin, P., *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri*, yay. haz. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Sezer, B., “Türk Sosyologları ve Eserleri”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. dizi, 1. sayı, 1989.

_____, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2006.

Şentürk, R., *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi*, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008.

Tunçay, M., “Cumhuriyet Öncesi Sosyalist Düşünce”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 1: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

Tütengil, C. O., *Prens Sabahattin*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1954.

Vergili, A., “Hilmi Ziya Ülken (1901-1974)”, *Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) I*, ed. M. Ç. Özdemir, Ankara, Phoenix Yayınları, 2008.